

66. Arap Edebiyatındaki İlk Edebî Mahfiller

Encümen BAYRAM¹

APA: Bayram, E. (2023). Arap Edebiyatındaki İlk Edebî Mahfiller. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (Ö13), 1112-1125. DOI: 10.29000/rumelide.1379319.

Öz

Sosyal bir varlık olan insan, hayatını içerisinde bulunduğu çevrenin insanlarıyla idame ettirir. Yaşamın devamlılığı için elzem olan paylaşım, ticaret, üretim ve tüketim gibi farklı mecralarda olmak zorundadır. Dolayısıyla aynı coğrafyayı paylaşan fertler için ticarî, sosyal ve kültürel alışveriş kaçınılmazdır. Arap coğrafyasında şartlar gereği üretimin azlığı, ürün çeşitliliğinin kısıtlı olması ve kültürel nedenlerden dolayı panayırlar kurulmuştur. Arapların daha çok çarşı algısıyla değerlendirdiği ve bundan dolayı pazar ifadesiyle anlamlandırdığı bu mekânlar, sosyal, siyasal açıdan ve edebiyat açısından büyük önem arz etmektedir. Zira kabileler halinde yaşayan Araplar, üstünlüklerini göstermek için buraları kullanmışlardır. Aynı zamanda panayırlarda anlaşmalar yapılmış, savaşlar sonlandırılmış ve güçlü olana biat edilmiştir. Söz konusu faaliyetlerin yanısıra aynı saikle şair ve hatipler panayırlar kapsamında edebî mahfiller kurmuşlardır. Cahiliye Dönemi'nde ilk defa ortaya çıkan mahfiller, panayırlar dahilinde yapılanlar, şair ve hatiplerin münferit olarak icra ettikleri sıradan mahfiller şeklinde tezahür etmiştir. Panayırlar kapsamında icra edilen mahfiller vasıtasıyla edebî bir zevk yakalanmış ve Arap edebiyatı açısından önemli bir eşik olan edebî tenkitin de temelleri atılmıştır. Böylece dönemin insanları, mahfiller sayesinde hem kaynaşma hem edebî ürünlerle tanışma hem de sahip oldukları kültürel mirası aktarma ve yabancılara ait olan birikimi de alma şansı yakalamıştır. Arap edebiyatı açısından kıymetli olan kurumların başında gelen mahfillere bakıldığında sistematik bir şekilde icra edildikleri görülmektedir. İşte bu çalışmada, söz konusu mahfillerin neler oldukları, Arap edebiyatı açısından önemlerine yer verilecek ve mahiyetleriyle ilgili değerlendirmelerde bulunulacaktır.

Anahtar kelimeler: Arap Edebiyatı, Cahiliye Dönemi, Edebî Mahfiller, Panayırlar

The First Literary Gatherings in Arab Literature

Abstract

A social being shares life with the people of the environment in which it is located. It has to be in different factions, such as sharing, commerce, production, and consumption, which is essential for the continuity of life. Therefore, shopping has been inevitable for people who share the same geography. In Arab geography, there are fair parlors, due to the lack of production and the limited variety. These places, where Arabs are more concerned with the perception of the market and therefore more relevant to market expression are of great importance to social, political and literature. However; Arabs living in tribes have used these places to show their superiority. As a matter of fact that there were agreements at the fair, wars ended and obeyed the strong ones. In addition, with the same motives, poets and apostles have organized prisoners within the scope of the fair. For the first time in the period of the Pre-Islamic Arabia Period, the culprits cheered as the

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Akdeniz Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve Belagatı Bölümü (Antalya, Türkiye), encumenbayram@akdeniz.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-6891-3680 [Araştırma makalesi, Makale kayıt tarihi: 28.09.2023-kabul tarihi: 23.10.2023; DOI: 10.29000/rumelide.1379319]

individual executors of the fair, the poets and traitors. The crops which were performed under the fair were seized with a great deal of literary pleasure through numerous poets and apostles, and the foundations of the literary tennis a key threshold for Arabic literature were laid out. When we look at the Literary Gatherings in Arab Literature which are among the most valuable institutions in terms of Arabic literature, it is seen that they are performed in a systematic way. In this study, the importance of the crop in terms of Arab literature will be included and evaluated on their nature.

Keywords: Arab Literature, The Period of The Pre-Islamic Arabia, Literary Gatherings, Fairs

Giriş

İnsan; yaşamını idame ettirmek için zorunlu olan birtakım faaliyetleri -ihtiyacı nispetinde- zevklerinin, hayallerinin, duygularının ve isteklerinin mümkün kıldığı şekilde ve şartlar dahilinde icra eder. Bu da ancak sosyal bir çevreyle gerçekleşebilir. O halde kişinin diğer insanlarla birliktelik kurması aynı zaman ve mekânı paylaşması bir zorunluluktur. Üstelik o, tüm bunları; güvenlik, üreme, kendini olası tehlikelerden koruma ve sosyal ihtiyaçlarını karşılamak için yapar. Böylece bina edilen yapı, kültürü ve onun mirasını da tesis eder.

Elbette ki inşa edilen kültürel miras, çeşitli şekillerde kendisinden sonrakilere aktarılmayı da zorunlu kılar. Nitekim bir kimsenin belli bir konu dahilinde düşüncelerini ve fikirlerini sohbet havasında kendisine sorulan sorulara cevap vererek beyan etmesi şeklinde kısaca tanımlanan sohbet (Çetin vd., 2021, s. 795) daha çok edebiyat için kullanılır (Anar, 2011, s. 36). Arap edebiyatında ise konunun uzmanlarınca bir araya gelinerek yapılan fikir ve düşünce alışverişine sohbet ve bunun yapıldığı yere de salon denir. Ancak salon kavramı içerisindeki kişilerin toplanma amacına göre edebiyat salonu, siyaset salonu ve kültür salonu şeklinde bir tasnife tabi tutulur (Hâmid, 2016, s. 8). O halde bu kavram daha çok mekân ile ilgilidir. Salon ile edebiyatın birleşmesi sonucunda da edebiyat söyleşilerinin/sohbetlerinin yapıldığı yer anlamında edebiyat salonu ifadesi kullanılır. Dolayısıyla Arapların الصالونات الأدبية/edebiyat salonları², المنتدى/forum, الندوة/sempozyum, المجلس/meclis, الملتقى/buluşma yeri ve الديوان/divan şeklinde ifade ettikleri terimin (Bayram, 2023, s. 92; Hâmid, 2016, s. 8) Türk edebiyatında tam karşılığı mahfil'dir (Bayram, 2023, s. 92; Kahraman, 2003, s. 333). Kaldı ki bu edebiyat kavramının aslı (حفل-يحفل-حفلا) "bir araya gelmek, her yerde bulunmak, dolmak, önemsemek, dikkatini vermek, ihtimam göstermek ve gür akmak" (İbn Manzûr, 1993, s. 156; Zebîdî, t.y., s. 308) anlamına gelen fiilin mekân ismi (محفل) toplantı, loca, meclis camia, sınıf, kurul ve toplantı yeri anlamında kullanılmaktadır. Bunun da edebiyat kavramı ile kullanılması durumunda yükleneceği anlamın Türk edebiyatında kullanılan kavramla aynı olduğu anlaşılmaktadır. Görüldüğü üzere edebiyat salonu kavramı ile mahfil kavramı aynı anlama gelmektedir. Turgay Anar'a göre mahfil, çok sayıda edebiyatçının veya "edebiyat muhibbinin" muayyen bir zaman ve mekânda buluşmak suretiyle özellikle edebiyat ve sanat ile ilgili çeşitli konularda sohbetler ve konuşmalar yapması şeklindedir (Anar, 2013, s. 272).

Mahfil için ayrılan mekân özel bir yerdir. Orası çoğu zaman soylu, zengin ve siyasî bir figürün evi, konağı veya sarayının bir odasıdır. Aynı zamanda mahfil haftalık, on beş günde bir, aylık ya da yıllık mutad bir şekilde gerçekleşir. Buna mukabil dinî literatürde mahfil, İslam mâbedlerinde halife, hükümdar gibi devlet adamları veya bu niteliği taşıyan yetkililerle beraberindeki maiyetin namaz kılmasına ayrılan özel birimler şeklinde tanımlanmaktadır (Kemâl, 1988, s. 111). İslam tarihinde ilk defa Hz. Ömer'in camide şehid edilmesiyle başlayan bu uygulama tamamen üst düzey yöneticileri korumak için yapılan özel

² Bu çalışmada, Arap edebiyatında الصالونات الأدبية/edebiyat salonları şeklinde karşılık bulan kavramın yerine Türkçeleşmiş mahfil kavramı kullanılacaktır.

alanlardan oluşmaktadır (Kahraman, 2003, s. 333). Camilerde inşa edilen bu yapılar sahip oldukları söz konusu özelliklerinden dolayı edebiyat kavramı olarak kullanılan mahfilden farklı bir özellik taşımaktadır (Bayram, 2023, s. 93).

Edebiyat, sanat, kültür ve siyaset gibi konular üzerine görüş alışverişinde bulunan edebiyatçılar, mahfillerde bir araya gelerek aynı zamanda yazar ve şair kimliklerini de inşa ederler. Böylece mahfiller, hem mahfil müdavimlerini edebî manada besler hem de onların farklı mevzularda bilgi sahibi olmalarını sağlar. Nitekim Arap edebiyatına bakıldığında mahfillerin; şairlerin, edebiyatçıların, fikir adamlarının veya zenginlerin sahip oldukları bir muayyen mekânda, haftalık, aylık veya yıllık bir zaman diliminde toplanarak görüş alışverişinde bulunmaları ve müşterek konulara dair fikirlerini şiir veya nesirle ortaya koymaları şeklinde olduğu görülmektedir (Bayram, 2023, ss. 92-94).

Ülkemizde mahfil konusuyla ilgili: tarih, sanat tarihi, sosyoloji ve edebiyat gibi bilim dallarının uhdesinde doktora, yüksek lisans, makale ve kitap şeklinde çeşitli çalışmaların yapıldığı müşahede edilmektedir. Sözü edilen çalışmaların hepsi Türkiye veya Batı merkezlidir. Ne var ki tarafımızdan yapılan kapsamlı araştırmalar sonucu Arap edebiyatında köklü bir mirasa sahip mahfil konusuyla ilgili müstakil bir çalışmaya ulaşılamadı: YÖK tez merkezi, İSAM kütüphanesi ve Dergipark'ta yapılan teferruatlı araştırmalar sonucunda Arap edebiyatına ait mahfilleri doğrudan işleyen bir belgeyle de karşılaşmadı. Söz konusu durumdan dolayı bu çalışma, kendine has bir nitelik kazanmaktadır.

Konuya Arap edebiyatı tarihi açısından bakıldığında her dönemde kendine has mahfillerin varlığı dikkat çekmektedir. Nitekim söz konusu edebî mirası, Arap edebiyatının gelişim dönemleri çerçevesinde ele almak daha doğru olacaktır. Bu çalışmada İslamiyet'ten önce ortaya çıkmış ve kendinden sonraki Arap edebiyatına yön vermiş mahfiller zikredilmeye çalışılacaktır.

1. Cahiliye Dönemi Mahfilleri

Kur'ân-ı Kerim'in nazil olmasına kadar geçen tarihi ifade eden Cahiliye Dönemi, adından da anlaşılacağı üzere her ne kadar bilgisizliği ifade ediyor olsa da Arap edebiyatı mirası açısından büyük bir önem taşımaktadır. Bu dönemin böyle bir adla müsemma olmasının nedeni, Cahiliye Dönemi'ndeki inanç ve tutumların İslamî Dönem inanç ve tutumlarından ayırt edilmesi içindir (Fayda, 1993, s. 17). Nitekim İslamiyet öncesi dönemin Cahiliye kavramıyla karşılık bulmasının nedenleri arasında; bedevilerin belli bir yaşam tarzının olmaması, insanların bilgisiz ve medeniyetten uzak olmaları ve putlara tapmaları da yer almaktadır. Bu dönemde medeni aygıtlardan uzakta bir yaşam sürdüren Arap dili, kendini her türlü dejenerasyondan koruyabilmiştir. Hatta bunu bir avantaja çeviren dil sahipleri de onunla çeşitli anlatı sanatları icra etmişlerdir. Daha çok sözlü anlatı formunda karşılaşılan bu ürünler; mahfilde, topluluklar içerisinde ya da onların önlerinde icra edilmişlerdir. Bunun en büyük nedeni Cahiliye Dönemi'ndeki yaşam stildir. Zira bedevinin bu zaman diliminde mahfil kuracak ne bir evi ne bir sarayı ne de bir mabedi vardır (Fayda, 1993, s. 18). Ancak bu ahval içinde yapılan kültürel meclisler, toplantılar yani mahfiller modern bir olgu olmayı başarmıştır. Öyle ki Arap edebiyatı tarihi böylesi bir yaşam formatında icra edilen kültürel panayır ve pazarlarda özel mahfillerin kurulduğunu ve bunlara Arap yarımadasının her tarafından özellikle Hicaz'dan ve Yemen'den şairlerin, edebiyatçıların ve ilim talebinde bulunanların katıldığını göstermektedir (Hâmid, 2016, s. 10). Bu panayırlar, sıradan bir Arab'ın ürettiklerini pazarladığı ve ihtiyaçlarını satın alarak ya da mal takasında bulunarak yaptığı alışverişin oluşturduğu kıymetin yanı sıra Arap edebiyatı tarihi açısından da son derece önem arz etmektedirler.

1.1. Panayırlar Kapsamında Yapılan Mahfiller

Adres	Address
RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi Osmanağa Mahallesi, Mürver Çiçeği Sokak, No:14/8 Kadıköy - İSTANBUL / TÜRKİYE 34714	RumeliDE Journal of Language and Literature Studies Osmanağa Mahallesi, Mürver Çiçeği Sokak, No:14/8 Kadıköy - ISTANBUL / TURKEY 34714
e-posta: editor@rumelide.com	e-mail: editor@rumelide.com,
tel: +90 505 7958124, +90 216 773 0 616	phone: +90 505 7958124, +90 216 773 0 616

Panayır, satıcı ve alıcıların ticarî bir saikle muayyen zamanlarda toplandıkları üstü açık veya kapalı bir şekilde kamuya hizmet veren mekânlardır. Arapçada malın sevkedildiği yer anlamında سوق/sûk çoğulu ise أسواق/esvâk şeklinde kullanılmaktadır (Bayram, 2023, s. 93). Arap kültüründe önemli bir yer tutan panayırlar, yılın belli dönemlerinde kurulma özelliğine bağlı olarak sabit olanlar ve geçici olanlar şeklinde bir tasnife tabi tutulurlar (Abdulazîz, 1943, s. 8). Ticarî, kültürel ve edebî manada Arap toplumuna katkı sağlayan panayırlar, onların ticaret erbabı hüviyeti edinmelerini sağlarken burada yapılan mahfiller de onların dillerine ve kültürlerine müsbet bir şekilde etki etmiştir (Kallek, 2007, s. 195). Yazılı bir kayıttan uzak olan bu mahfiller, sözlü kültürün en belirgin hususiyetini ortaya koyarken panayırdaki kalabalık sayesinde bunun sonraki kuşaklara aktarımını da sağlamıştır. Dolayısıyla *Muallakalar*'dan da anlaşılacağı üzere Cahiliye şiirinin günümüze taşınması kolaylaşmıştır. Bilindiği üzere Arapların en büyük sanatları arasında söz sanatları da yer almaktadır. Onlar, kasideleriyle hasımlarını yererken, hısımlarını da yüceltmişlerdir. Bunu da daha çok kalabalık ortamlarda yapmayı tercih etmişlerdir. Bu sebeple panayırlar kapsamında icra edilen mahfiller, edebî miras açısından büyük önem taşımaktadır. Nitekim aynı adla müsemma kılınan mahfiller şu şekildedir:

1.1.1. Ukâz Mahfili

Bu çalışmada ulaşılan bilgiler ışığında Ukâz ve diğer panayırların aynı zamanda köklü mahfillere yer vermesinden dolayı panayır yerine söz konusu kavram tercih edilmektedir. Cahiliye Dönemi'nde icra edilen panayırların en çok bilineni ve en çok rağbet edileni, günümüze ulaşan belge ve bilgilerin teyidiyle Ukâz panayırdır. Tâif ile Nahle bölgeleri arasında yer alan, suyun bol olduğu vadinin adını verdiği Ukâz, Mekke'nin güneydoğusuna düşer. Burası aynı zamanda kabilelerin, kendilerini övdükleri, hasımlarını yerdikleri, alışveriş yaptıkları, şiir merasimleri icra ettikleri ve mahfillere de yer verdikleri bir mekândır. İlki 584 yılında icra edilen panayır, aynı zamanda ticaret kervanlarının iştirakiyle Mekke'nin ekonomisine büyük katkılar sağlamıştır. (Azizova, 2012, s. 61) Bu panayır, ticarî faaliyetlerin yanı sıra kültürel ve toplumsal birtakım aktivitelere de ev sahipliği yapmıştır. Aynı zamanda burada, kabileler arasında antlaşmalar yapılmış, akrabalıklar kurulmuş ve anlaşmazlıklar çözülmüştür. Edebiyat açısından büyük önem taşıyan faaliyetler kapsamında, içerisinde kırmızı deriden inşa edilen çadırlarda oturan şairler, şiirlerini takdim etmişlerdir. Şairlerin övgü dolu mısralar kurması adını bu panayıra vermiştir. Söz gelimi “كانوا يتبايعون فيها، ويتعاطون” “Onlar (Araplar) orada alışveriş yaparlar ve kendilerinden iftihar ederlerdi” (Hâmid, 2016, s. 14). şeklinde betimlenen panayırın asıl anlam bulduğu kelimenin تعاط/iftihar olması, bunun da şairler ve hutbe verenler tarafından dile getirilmesi, aynı zamanda toplantı yerine bu fiilden türetilen ismin verilmesi, Ukâz'ın bir panayırdan çok bir mahfil olduğunu gösterir. Güzel ve anlaşılır bir Arapçayla sunulan bu şiirler, elbette ki dilin muhafaza edilmesi açısından da önem arz etmektedir. Burada ilk kıvılcımı çakılan mahfillerin, edebî, fikrî ve ilmî tartışmalara ortam hazırladığı görülmektedir. Daha çok sohbet/söyleşi havasında geçen bu türden çalışmalar, yerini İslamî Dönem'de hikayelerin anlatıldığı, vaazların verildiği ve inanç kaidelerinin ele alındığı mahfillere bırakmıştır (Azizova, 2012, s. 62).

Ukâz'da, Nâbiga ez-Zubyânî (ö. 604), Hansâ (ö. 645), Meymûn b. Kays el-A'sâ (ö. 629) ve Hassân b. Sâbit'in (ö. 680) de aralarında bulunduğu şairler tarafından en geniş mahfiller oluşturulmuştur. Burada söylenen şiirler daha sonra *Muallakalar*'da okuyucuların hizmetine sunulmuştur. Nâbiga ez-Zubyânî, ihanete karşı duran iyi niyetli ve namuslu bir şairdir. O, her mevsim Ukâz'a giderek orada şairler için kurulan kırmızı deriden yapılmış çadırdaki mahfile iştirak etmiştir. Nâbiga ez-Zubyânî, burada icra edilen şiir ve edebiyat sohbetlerine katılmış ve kendisi de çoğu zaman mahfile hakemlik yapmıştır (Tülücü, 2006, s. 262). Bu özelliğinden dolayı Nâbiga, bedevî olmayan, kültürlü şairler arasında

değerlendirilmektedir. Onun şüirlerinin temasını genellikle yiğitlik, hayırseverlik ve cömertlik oluşturur. Aynı zamanda şair, hiciv, tasvir ve medih türündeki şüirleriyle de dikkat çekmektedir (Derrâc, t.y. s. 1).

Nâbiga gibi Ukâz mahfilinde yer alan şairlerden birisi de Hansâ'dır. Onun burada okuduğu şüirlerin mahfilde bulunan diğer şairler tarafından çokça beğenildiği ifade edilmektedir (Ergin, 1997, s. 46). Aynı zamanda Hansâ'nın Hassân b. Sâbit tarafından okunan şüirlerdeki hataları bulduğu da rivayet edilmektedir. Nitekim onun bu özelliği, Arap şüir tarihinde şüir tenkidi sıfatıyla onu müstesna kılmaktadır. Hansâ kardeşi Sahr için dile getirdiği mersiyeler ile ün kazanmış ve oluşturduğu divanı da günümüze ulaştırmıştır (Ergin, 1997, s. 47).

Gözündeki rahatsızlıktan dolayı kısaca A'sâ ismiyle Cahiliye Dönemi şairi olarak ün kazanan Meymûn b. Kays da Ukâz mahfili müdâvimlerindedir. O, daha çok kasideleriyle öne çıkmış ve Ortadoğu'dan Anadolu'ya kadar yaptığı seyahatlerde konuk olduğu varlıklı kişiler için övgü şüirleri dile getirmiştir. A'sâ; gazel, methiye, fahr ve hiciv türündeki şüirleriyle temayüz ederken aynı zamanda hakkında methiyeler dile getirdiği kimseleri üne kavuşturduğuna dair rivayetler de bulunmaktadır (Tülücü, 1991, s. 544).

Çeşitli türdeki şüirleri dile getirerek hayatlarını idame ettiren Ukâz mahfilindeki şairlerden bir diğeri de Hassân b. Sâbit'tir. Hassân'ın Gassânîlerin saraylarıyla, Medine'deki saraylarda yaklaşık on yıl kalması, onun çağdaşı diğer şairlere nazaran daha çok kazandığı bahşişlerden dolayı öne çıkmasına neden olmaktadır. Onun ne denli özgüven sahibi olduğu Ukâz'da düzenlenen bir mahfilde şöyle rivayet edilmektedir: O, Nâbiga'nın hakemliğinde icra edilen bir şüir müsabakasında Hansâ ve A'sâ'dan sonra üçüncü olmasına sinirlenmiş ve mahfilde hakemliği üstlenen Nâbiga'ya karşı çıkararak "Senden, babandan ve dedenden de daha iyi bir şairim" demiştir (Elmalı, 1997, s. 399). Aynı zamanda Muhadram³ bir şair olan Hassân b. Sâbit, çeşitli hükümdarlara yazdığı methiyelerle ve Hz. Muhammed Mustafa için söylediği methiyelerle temayüz etmektedir (Elmalı, 1997, s. 400). Hassân b. Sâbit, Hz. Peygamber'in övgü ve takdirlerine mazhar olmuş bir şairdir. Resûl-u Ekrem'in ona ve sanatına verdiği değerden dolayı kendisi için Mescid-i Nebevî'de bir minber tahsis ettiği ve Hassân'ın da burayı bir mahfile dönüştürdüğü bilinmektedir (Elmalı, 1997, s. 401). Onu, çağdaşı şairlerden ayıran en büyük özelliklerden birisi de âyet ve hadislerden ilham alması ve bunu şüirlerine nakşetmesidir. Bundan dolayı Kur'ân ve Hadis'in onun şüirine olan tesiri dolayısıyla Arap edebiyatında üslup açısından ilkler görülmeye başlamıştır.

Bu mahfile ilgili günümüze kadar gelen pek çok rivayetten bir tanesi de şöyledir: Nâbiga'nın mahfilinde el-A'sâ, Hassân b. Sabit ve Hansâ bir aradadırlar ve Nâbiga'nın hakemliğinde sırayla şüir okurlar. Sıra Hansâ'ya gelip şüirini okuyunca ona, Nâbiga, "*el-A'sâ senden evvel okumasaydı, senin insanların ve cinlerin en iyi şüir icra edeni olduğunu haykırırdım*" der. Bu söz üzerine Hassân b. Sabit çok bozulur ve Nâbiga'ya "*Benim şairliğim seninkinden ve babaninkinden daha iyidir*" der. Bunun üzerine Nâbiga sinirlenmeden Hansâ'ya dönerek "*senden daha büyük kadın şair görmedim*" şeklinde cevap verir. Hansâ da şairliğinin eşsizliğine binaen ve Nâbiga'ya cevaben: *Vallahi erkek de yoktur* şeklinde cevap verir (Demirayak, 2019, s. 79). Görüldüğü üzere Ukâz mahfilinde, edebî konularda bilgi alışverişinde bulunmak üzere çok sayıda şair, hatip, kabile reisi ve sıradan insanlar bir araya gelmişlerdir. Elde edilen bilgi ve bulgulardan Ukâz mahfilinin, Cahiliye Dönemi'ndeki mahfillerin en kapsamlısı olduğu anlaşılmaktadır. Bu çalışmada söz konusu mahfile daha çok yer verilmesinin nedeni, buranın katılımcı açısından diğer mahfillerden büyük olması ve *Muallaka*'ların üretilmesiyle daha da verimli olmasıdır.

³ Hem Cahiliye hem de İslamî Dönem'de yaşamış ve İslamiyeti kabul etmiş şairler için kullanılmaktadır bkz. (Efendioğlu, 2020, s. 393).

1.1.2. Dûmetu'l-Cendel Mahfli

Dûmetu'l-Cendel, Ukâz'dan sonra Arap yarımadasında ticarî ve kültürel olarak en çok rağbet edilen panayırdır. Burası günümüzde Suudi Arabistan sınırları içerisinde. O, aynı zamanda Akabe ve Basra çizgisi üzerinde uzanan bir beldenin adıdır. Geçmişten günümüze çeşitli türdeki bitkilerin yetiştiriciliği ve hurmasıyla ün kazanan Dûmetu'l-Cendel, konumu itibarıyla Arapların en çok teveccüh ettikleri panayırların başında gelmektedir (Saîd el-Efğânî, 2017, s. 104). Burası Cahiliye dönemindeki prestijini İslâmî dönemde de sürdürmüştür.

Panayırların, sadece ticarî bir hüviyet taşımadıkları aynı zamanda toplumsal ve kültürel birlikliklere ön ayak olduğu görülmektedir. Daha önce de ifade edildiği üzere Arapların buraya farklı yerlerden gelerek vaaz ettikleri, konuşma yaptıkları birbirlerine karşı üstünlük göstergesi niyetiyle şiirler okudukları, antlaşmalar yaptıkları ve esir mübadelesinde buldukları bilinmektedir. Nitekim bu mahfilin uhdesinde olduğu Dûmetu'l-Cendel'in hükümdarı Ukeydir b. 'Abdumelik el-Kindî misafiri olan şairlere son derece cömert davranarak daha gelişmiş edebî sohbetlerin icra edilmesine kapı aralamıştır (Hâmid, 2016, s. 13). Böylece mahfilde şiir müsabakaları düzenlenirken edebî tenkitten geçen şiirler de Ukeydir'e takdim edilmiş böylece şiirin gelişmesi noktasında en üst perdeden bir irade ortaya koyulmuştur (Sarıcık, 2013, s. 114). Tüm bunların yanısıra yazının Hicaz'a buradan söz konusu kültürel faaliyetler sonucu buradan gittiği rivayet edilmektedir. Buna göre Ukeydir'in kardeşi Bişr ile Kureyslilerin önde gelen tacirlerinden Harb b. Umayya sıkı dostlardır. Harb, Dûmetu'l-Cendel'e gelir buradaki mahfilde alfabe öğrenir ve buna vesile olan Bişr'le de kız kardeşini evlendirir. Sonra Bişr'in de Mekke'ye yerleşmesiyle ikili sayesinde buranın halkı okuma-yazma öğrenmeye başlar (Yılmaz, 1997, s. 323). Hatta bu bilgiyi, Yusûf Ahmed el-Metû' İslam dönemine hamlederek Ebû Esved ed-Duelî'nin imlayı burada öğrendiğini belirtmektedir (Yusûf Ahmed, 1979, s. 45). Ayrıca el-Metû', bu mahfillerin Arapları ve dillerini birleştirdiğine de işaret etmektedir. Ne var ki Nihat Çetin ise Kureyslilerin alfabeleriyle ilgili bunu tam teyid etmeyen bilgiler sunmaktadır (Çetin, 1991, ss. 278-290). Ancak konunun uzamaması için bu hususta burada daha fazla bilgi verilmeyecektir.

1.1.3. Hecer Mahfli

Hecer, Bahreyn topraklarının umumi adıdır. Ancak Hecer mahfilinin yapıldığı belde, Arap körfezinin güneyine düşmekte olup verimli toprakların bulunduğu bir yerdir. Burası daha çok iyi cins hurmalarıyla ün kazanmıştır. Bu belde, aynı zamanda Fars ve Hint ticaret yolunun kesiştiği bir yerdedir. Buradaki ticarî yoğunluğu ve kendine has ticarî atmosferi Hz. Ömer'in de dikkatini çekmiş ve burası için "Hecer'in tüccarını ve denizinden inen yolcularını beğendim" (Saîd el-Efğânî, 2017, s. 109) demiştir. Aynı zamanda Abdumelik b. Mervân'a misafir olan bir Arab'a Mervân, "Ey Arab benim soframdan daha şahane ve lezzetli bir sofraya gördün mü?" Sorusuna mukabil Arab, "evet daha iyisini ve daha lezzetlisini gördüm, o da üzerinde Hecer hurması olan sofraydı" şeklinde cevap verir (Saîd el-Efğânî, 2017, s. 109). Hecer, Cahiliye döneminde hurması kadar şarabıyla da meşhurdur dolayısıyla yeme içmenin bol olması burada doğal olarak bir mahfilin oluşmasına daha çok olanak sağlamıştır.

Hecer'deki mahfil, buranın çok uluslu bir panayıra ev sahipliği yapmasından dolayı Ukâz'dan farklılık göstermektedir. Nitekim buranın hükümdarı ve daha sonra Hz. Muhammed'in kendisine gönderdiği mektup sonrası müslüman olan el-Munzir b. Sârî'nin (ö. 637) hakemliğinde mahfiller kurulmuştur. Nisan ayında kurulan mahfile, çevre yörelerden gelen çok sayıda şair ve şiir muhibbi katılmaktadır (Hâmid, 2016, s. 13).

Arap edebiyatında önemli bir yere sahip olan fakat eserlerinin tamamı günümüze ulaşmayan Mühelhil (ö. 525) de buranın müdâvimleri arasındadır. O, Kardeşi Kuleyb'in öldürülmesi üzerine yazdığı mersiye ve görev üstlendiği saraylardaki muhatapları için söylediği methiyelerle ün kazanmıştır. Asıl adı Ebû Leylâ b. Rebîa b. Hâris b. Mürre et-Tağlibî olan şairin dillendirdiği şiirlerden dolayı Mühelhil ismini aldığı da rivayet edilmektedir (Durmuş, 2019, s. 333). Diğer yandan onun ölümünün çok içtiği Hecer şarabından dolayı olduğu da belirtilmektedir (Saîd el-Efğânî, 2017, s. 110). Onun şiirlerinin katkısıyla bu mahfilde büyük bir miras bırakıldığı söylenebilir.

Hecer mahfiline, büyük şairlerden kabul edilen Tarafe b. 'Adilbekrî (ö. 564) ve onun dayısı, aynı zamanda şairliğiyle döneminde ün salan el-Mütelemmis (ö. 569) de iştirak etmişlerdir. İki şair de Hire hükümdarı 'Amr b. Hind'i hicvettiklerinden infazları için Hecer valisine yollanmışlardır. Ancak bu gönderilme hadisesinden Tarafe'nin (ö. 564) haberi olmamış, ancak dayısı vakayı öğrendikten sonra Şam'a kaçmıştır. Ne var ki Hecer'de kalan Tarafe mahfilin güçlenmesine katkıda bulunmaya devam etmiştir (Yılmaz, 1997, s. 190). Hecer mahfili sahip olduğu bu hususiyetlerden dolayı Arap edebiyatında özel bir yer edinmiştir.

1.1.4. 'Umân Mahfili

Hecer'den sonra kurulan en büyük panayır dolayısıyla en büyük mahfillerdendir.(Yılmaz, 1997, s. 62) Burası Yemen sahili boyunca uzanan toprakların da adıdır. 'Umân adını, Basra'da yetiştirilen aynı adlı ve burada satılan hurmadan almaktadır (Saîd el-Efğânî, 2017, s. 112). 'Umân panayırında tıpkı Hacer'de olduğu gibi Hint, Fars ve Arap tüccarlar bir araya gelmektedirler (el-Ma'merî, t.y. s. 1) Bu mahfil, genellikle Hicri cemâziyelevvelin sonlarında kurulmaktadır.

'Umân panayırını kapsamında Recep ayında icra edilen Sahâr mahfili çok sayıda bölge şairlerinin ve farklı katılımcıların iştirak ettiği bir hususiyete sahiptir. Özellikle edebiatçı ve tarihçiliğiyle öne çıkan Mahbûb b. Er-Rahîl (ö. -), onun oğlu Muhammed b. Mahbûb (ö. -), 'Alî Muhammed b. Zevzân (ö. -), Musâ b. Ebî Câbir (ö. 181), Musâ b. 'Alî (ö. -), Hâşim b. Ğîlân (ö. -) ve Ebû Sa'îd el-Kedmî (ö. -) gibi hatip ve şairler katılım sağlamışlardır. Burada zikredilen Mahbûb b. Er-Rahîl dışındaki şairler daha çok methiye, mersiye ve fahr türündeki şiirleriyle öne çıkmaktadırlar (el-Ma'merî, t.y. s. 1). Aynı zamanda Mahbûb b. Er-Rahîl ve oğlu'nun tarihçiliği sayesinde 'Umân tarihiyle ilgili bir takım bilgiler günümüze ulaşmıştır.(Söylemez, 2015, s. 190)

1.1.5. Muşakkar Mahfili

Muşakkar, Bahreyn'de 'Abdu'l-Kays adında nüfuzlu birisine ait büyük bir kalenin adıdır. Ancak kalenin kimler tarafından ve ne zaman inşa edildiği bilinmemektedir. Burası 'Umân'dan sonra kurulan bir panayırdır. Muşakkar panayırını, hicri cemâziyelâhir ayının başında başlar ve uzunca bir süre devam eder (Saîd el-Efğânî, 2017, s. 109). Muşakkar'ın sahip olduğu cazibeden dolayı el-Marzukî'den yapılan rivayetle buraya gelen kervanlardan bazılarının mutlaka buraya yerleştiği belirtilmektedir. Burası aynı zamanda deniz yoluyla ulaşımın sağlandığı bir noktadadır ve buraya gelen Farslılar genellikle deniz yolunu tercih etmişlerdir. Muşakkar'da alış-veriş, mulâmese ve "hamhama" (homurtulu seslerle iletişim) şeklinde alıcının ve satıcının birbirine el değdirmesiyle gerçekleşmektedir. Alış-veriş için alıcı ve satıcı birbirlerine parmak gösterir ve alış-veriş oluncaya kadar taraflar birbiriyle konuşamaz.(Sarıçık, 2013, s. 116)

Diğer yandan Muşakkar'ı yakın panayırlardan ayıran özelliklerden birisi de Arapların taptığı Zu'l-lebâ adındaki putun burada yer almasıdır. Dolayısıyla buranın dinî bir ziyaret hüviyeti taşıması da şairlerin buraya daha çok yönelmelerine neden olmuştur ve buraya gelenlerin başında A'sâ (ö. 629) gelmektedir (Yılmaz, 1997, s. 55). Aynı zamanda İmruül-Kays (ö. 545) da A'sâ gibi bu panayıra katılanlar arasında yer almaktadır. İmruül-Kays, şiirlerine de yansıdığı üzere buraya gelerek mahfil kurmuştur (Yılmaz, 1997, ss. 188-189). O, buradaki halkın teveccühünü kazanarak mahfilin büyümesine de neden olmuştur. A'sâ da bu panayır kapsamında mahfil kuran şairlerden bir tanesidir. Dönemin iki büyük şairinin söz konusu panayırda mahfil kurmaları, bu organizasyonun Arap dili ve edebiyatı için önemini belirtmektedir.

1.1.6. Hubâşe Mahfili

Hubâşe, Tihâme bölgesinde dönemindeki adla Bârik'ta kurulan bir panayırdır. Mekke'de aynı adla kurulan bir panayırın olmasından dolayı tarihçi ve edebiyatçılar burası için Sûku Tihâmetil-kadâme adını vermişlerdir (Yılmaz, 1997, s. 67). Ancak eldeki bilgilere rağmen günümüzde bu panayıra ait bir yer tam olarak tespit edilememektedir. (Hamîdullah & Aydınlı, 1980, s. 327) Burası, aynı zamanda Hz. Muhammed ve Hz. Hatice'nin kervanlarıyla katıldıkları yerdir. Resulullah buraya yedi gün süren bir yolcuğun sonunda ulaşmıştır. Burası Hac mevsimine yakın kurulan yüksek katılımı ve önemli bir panayırdır (Saîd el-Efğânî, 2017, s. 115).

Hubâşe, edebî açıdan da son derece önem arz etmektedir. Cahiliye dönemi meşhur şairlerinden birisi olan Şenfera (ö. 525), Harâm b. Câbir'i öldürür sonra Hubâşe'ye gelir ve onu burada Câbir'in kardeşi Esed b. Câbir görür sonra ahbablarıyla Şenfera'yı ele geçirir ve onu cezalandırırlar (Saîd el-Efğânî, 2017, s. 115). Bu bilgi, suç işleyen bir şairin sığınacağı kadar emin bulunduğu mahfilin de önemini göstermektedir. Aynı zamanda Şenfera şiirleriyle mahfile katkılar sağlar ve onun başat şairlerinden biri ola gelir.

1.1.7. Hadramevt Mahfili

Hadramevt, eş-Şahr, 'Umân ve San'a üçgeninde yer alan Yemen'deki geniş bir bölgenin adıdır. Burası daha çok iri taneli hurmasıyla öne çıkar (Saîd el-Efğânî, 2017, s. 122). Tarihçiler, Hadramevt Hadramevt b. Himyar b. Ya'rûb b. Kahtân'dan gelen kabileye nispeten aldığını belirtmektedirler. Bir diğer iddia da bu toplakların gayr-ı sıhî durumundan hareketle "Hadr"/şehir, memleket ve "Mevt"/ölüm kelimelerinin oluşturduğu terkinin ad olarak kullanıldığı üzerine bina edilmektedir (Yılmaz, 1997, s. 90).

Bu panayır, bölgenin en büyük ticarî faaliyetlerinin yapıldığı mekânlardan birisi olarak zilkade ayının ortalarına doğru kurulmaktadır. Kurulduğu bölgeye nispeten Suku'r-Râbiya bi Hazramevt şeklinde de adlandırılmaktadır (Algül, 1997, s. 66). Hadramevt, Kurân-ı Kerîm'in Kureyş suresi birinci ve ikinci âyetlerinde meâlen; "Kış ve yaz mevsimlerinde yapacakları ticarî seyahatlar için Kureyş'in onlarla yaptığı anlaşmalardan ötürü..." şeklinde belirttiği üzere burada sözü edilen faaliyetler bu mevsimlerde gerçekleşmektedir (Yılmaz, 1997, s. 91).

Hadramevt panayırına katılarak burada büyük bir mahfil kuran Arap şairlerin en meşhuru al-A'sâ'dır (Yılmaz, 1997, s. 191). O, dönemin Yemen meliki Abu'l-A'sâ Kays b. Ma'di Karib'i (ö. 603) ziyaret etmek için oraya gitmiş ve denk geldiği söz konusu mahfile katılmıştır. Günümüze ulaşan belgeler ışığında Cahiliye döneminde yapılan daha pekçok panayır vardır. Bunların en iyi bilinenleri şunlardır: Debâ panayır, 'Umân'da yer alan bir sahil bölgesinde aynı adla kurulan panayırın adıdır. Suhâr panayırından

sonra kurulan bu panayır Recep ayının ortalarına kadar devam etmiştir. Ticarî açıdan hareketli olan bu panayıra ait herhangi bir edebî veya kültürel çalışmaya rastlanamamıştır. Benzer bir panayır da Aden panayıdır. Yemen’de bir sahil kenti olan Aden, döneminin Hint-Kızıldeniz ticaretine ev sahipliği yapmıştır. Denizden buraya gelen mallar ilk önce buradaki panayırdaki sergilenmiş, daha sonraları iç bölgelere sevk edilmiştir. Aynı bölgede yer alan bir diğer panayır da San’â panayıdır. Bu panayır, her sene düzenli bir şekilde Ramazan ayında kurulmuştur. Yöre halkının ihtiyaçlarına cevaben kurulan panayır aynı bölgede yer alan diğer panayırlara nazaran daha az katılımlıdır.(Yılmaz, 1997, s. 88) Söz konusu panayırlar kapsamında edebî mahfillerin kurulup kurulmadığına dair kesin bilgiler söz konusu değildir. Bu sebeple çalışmada sadece onların adlarına ve kuruldukları yerlere değinmekle iktifa edilmiştir.

Panayırlar sadece ticarî döngüyü sağlayan mekânlar olmamakla beraber aynı zaman dil, edebiyat ve tarih açısından mirasın inşa edildiği ve sonraki nesillere aktarıldığı yerlerdir.(Yusûf Ahmed, 1979, s. 48) Eski Yunanlılarda gladyatörlerin güçlerini gösterdikleri yerlerin hemen yakınında yapılan mahfillerde felsefeciler de dilsel maharetlerini ve ilimlerini sergilemişlerdir böylece Yunan ilmi ve felsefesi, dünyanın kabul gördüğü bir hüviyet kazanmıştır. Benzer durum Arap panayırları kapsamında yapılan mahfiller için de söz konusudur. Öyle ki Hz. Muhammed tebliğine başlarken mahfiller vasıtasıyla zirveye çıkan Arap dili ve şiirine karşı, Ku’ân-ı Kerim’in eşsiz diliyle meydan okumuştur. Dil üzerinde sürdürülen bu çekişme aynı zamanda Arap dilinin gücünü ve tarihî birikimini ortaya koymaktadır.Yusûf Ahmed el-Metû’a göre de Arap edebiyatı ve nahvi bütün birikimini panayırlar kapsamında yapılan mahfillere borçludur (Yusûf Ahmed, 1979, s. 48). Böylesi bir gücün asıl kaynağı iştişareler ve toplumsal katkı sayesinde bina edilen mahfillerle gerçekleşmiştir. Nitekim panayır kapsamında yapılan ticarî faaliyetlerin yanısıra edebî mahfil niteliği taşıyan yerlerde; şâirler, edebî ürünlerini ortaya koymak maksadıyla azimle peşinde koşulan ilk sırayı kapmak için yarışmışlardır. Araplar, mutad yapılan bu mahfillere kalabalık bir şekilde katılmayı önemsemişlerdir. Bu kapsamda kurulan kulübe veya divanlar etrafında toplanarak şâirlerin yarışmalarını izlemişler ve hurmadan yapılan özel içkileri içerek şarkıcı kızların şarkılarıyla eğlenmişlerdir. Mahfilde, şiirler okunmuş, hutbeler verilmiş ve sanatkarların kabiliyetleri ölçülmüştür. Hatta şâirlere özellikle soylarıyla da iftihâr etme şansı verilmiştir. Mahfile, şâir ve hatipler, en güzel kıyafetlerini giyerek ve süslenmiş binek hayvanlarıyla iştirak etmişlerdir (Yılmaz, 1997, s. 4).

1.2. Sıradan Edebî Mahfiller

Arap edebiyatı tarihinde, yaşamın devamlılığı açısından zorunluluk arz eden panayırlar kapsamında çok sayıda mahfil inşa edilmiştir. Bu mahfiller, insanların ticarî, sosyal ihtiyaçlarını karşılaması gibi onların kültürel ve edebî gereksinimlerine de cevap vermiştir. Aynı zamanda muayyen zamanlarda kurulan panayırlar kapsamında yapılan bu mahfillerin yanısıra panayırların yapılmadığı dönemlerde başta şâir ve hatipler tarafından icra edilen mahfiller de dikkat çekmektedir. Sözü edilen mahfiller, daha çok bireysel çabalarla kurulmuş edebiyat söyleşileri/sohbetleri şeklindedir. İçerik olarak panayırlar kapsamında yapılanlardan farklılık göstermeyen bu mahfillerin katılımcı sayısı bakımından daha zayıf kaldığı görülmektedir. Bu kategoride de çok sayıda mahfile karşılaşılmaktadır. Çalışmanın bundan sonraki kısmında sıradan edebî mahfillerden en yaygın olan ve belgeler dahilinde günümüze kadar ulaşanlar ele alınacaktır.

1.2.1. ‘Umra’nın Mahfili

Bireysel çabalarla kurulan sıradan mahfillerin ilk örneği, hicri birinci asırda son derece etkili görüşlere ve sağlam bir zevk-i selime sahip ‘Umra (ö. 660) adındaki kadının mahfilidir (Hâmid, 2016, s. 9). Asıl adı ‘Umra el-Cehmiyye olan bu şairin kurduğu mahfile dönemin saygın kişileri katılmış, şiirler okunmuş ve söyleşiler yapılmıştır (Sâlim Mevlûd, 2021, s. 42). ‘Umar Rızâ Kehhâle’ye göre bu mahfil, Arapların bildiği mahfillerin en eskisidir (Kehhâle, 1959, s. 346). ‘Umra’nın bayan olması ve icra edilen ilk mahfillere kadın elinin değdiği bilgisi değer taşır. Zira kadın şairler, Eyyâmu’l-‘Arab yani Arap kabileleri arasında yapılan savaşlarda ön saflarda yer almışlar ve söyledikleri şiirlerle kabilelerinden öldürülenlerin intikamının alınması için savaşçıları teşvik etmişlerdir. ‘Umra’nın gazelleriyle öne çıktığı ve duygusal bir bağ içerisinde olduğu Ebû Debheli’l-Cemhî (ö. 680) için şiirler okuduğu rivayet edilmektedir (Ebû Debheli’l-Cemhî, t.y. s. 2).

1.2.2. Kays b. ‘Âsım’ın Mahfili

Asıl adı, Kays b. ‘Âsım et-Temîmî b. el-Mankarî’dir (ö. 640). O, aklı ve cesaretiyle öne çıkan mahfil sahibi bir Arap şairdir. Kays, aynı zamanda Araplar içerisinde soylu kabul edilen Temîm kabilesinin önemli şehzadelerinden birisidir. ‘Âsım muhadram şairlerinden olmakla beraber mafiline içkiyi yasaklamasıyla öne çıkmaktadır (Bustânî, t.y., s. 80). Oysaki Cahiliye dönemindeki mahfillerde içki kaçınılmazdır ve içkinin olmadığı yerler yok denecek kadar azdır. Kays, daha çok mersiye ve hayat temasını öne çıkaran şiirleriyle temayüz etmektedir (Bustânî, t.y., s. 61). Onun çok kabul görmesinin en büyük nedenleri arasında Temîm kabilesinin en saygın ve sözü geçen şairi olmasıdır. Kendisinin bizatihi otuz çocuğunun olması da mahfilini güçlendiren nedenler arasındadır. Onun mahfili sahip olduğu bu hususiyetten dolayı Basra’nın en büyük edebî mahfili olmuştur (Sâlim Mevlûd, 2021, s. 51). Kays, aynı zamanda melik sıfatından dolayı içerisinde Nâbîga ez-Zubyânî’nin de bulunduğu büyük şairlerin methiyelerine de mazhar olmuş ve aynı zamanda kendisi Ukâz’da yapılan mahfile de katılmıştır (Sâlim Mevlûd, 2021, s. 44).

Kays, Hicret’in dokuzuncu yılında yanına kabilesi Temîm’den kalabalık bir toplulukla Hz. Muhammed’i ziyaret ederek müslüman olmuştur. Ziyareti esnasında Hz. Peygamber’in kendisi için hoş konuşmalar yaptığı rivayet edilmektedir (Sâlim Mevlûd, 2021, s. 51). O, bu yolculuğundan sonra döndüğü Basra’da vefat etmiştir.

1.2.3. Nâbîga ez-Zubyânî’nin Mahfili

Asıl adı Ziyâd b. Mu‘âviye b. Cenâb ez-Zubyânî’l-Gatafânî olan Nâbîga ez-Zubyânî’nin (ö. 604) künyesi Ebû Ümâme’dir (Tülücü, 2006, s. 262). O, Hicaz’da şiirin bir kazanç vasıtası olmasını sağlayan ilk Arap şairdir (Demirayak, 2019, s. 92). Nâbîga, panayırlar kapsamında yapılmış mahfillere katılmakla iktifa etmemiş aynı zamanda kendi münferit mahfilini de icra etmiştir. O, ilk mahfilini Hîre hükümdarı Ebû Kâbûs Nu‘mân b. Munzir’in sarayında ikincisini de Gassânî Hükümdarı IV. Amr b. Hâris el-Asgar’ın sarayında kurmuştur. Nâbîga ez-Zubyânî, sözü edilen hükümdarlara yaptığı medhiyelerle de kendisinden sonraki şairler için bir rol model olmuştur. ez-Zubyânî, Ukâz’da edindiği tecrübeyle buradaki mahfilini genişleterek çok sayıda şairin katılmasına vesile olmuştur (Demirayak, 2019, ss. 80-84). Onun mahfilinin müdavinlerinden Hassân b. Sâbit’le yaptığı söyleşiler Arap şiirinin kendi mecrasını bulmasında etkili olmuştur (Demirayak, 2019, s. 88).

Nâbiga ez-Zubyânî, Arap şiirinin mahfilde yer bulması noktasında ilk çaba gösteren şairlerden biridir. O, aynı zamanda icra ettiği mahfillerde aynı zamanda edebî tenkiti başlatan ilk şairlerdendir. Nâbiga ez-Zubyânî'nin İmru'ül-Kays ve Alkame'nin de bulunduğu mahfilde yapmış olduğu tenkitler aynı zamanda ilmi kabul edilmektedir (Demirayak, 2019, s. 89). Bu bilgi edebî tenkitin, Cahiliye döneminde fitri bir zevkle yapılmasından dolayı Nâbiga'nın Arap şiirine ne denli bir katkı sağladığı noktasında da önem arz etmektedir.

1.2.4. el-A'şâ'nin Mahfili

Yemâme'de dünyaya gelen el-A'şâ, (ö. 629) Cahiliye dönemi şairlerinin en meşhurlarındandır. Daha çok A'şâ b. Kays ismiyle bilinen şairin asıl adı Meymûn b. Kays b. Cendel el-Bekrî'dir. Aynı zamanda ona, "Arapların Mamutu" şeklinde bir ad da takılmıştır. Bunun nedeni onun uzunca bir ömre sahip olmasıdır (Sâlim Mevlût, 2021, s. 52). Ona, A'şâ denilmesinin en büyük nedeni gözlerinde yaşadığı sıkıntılardır. Nitekim onun bu durumu, kazanç kapısı olarak şiire başvurmasına neden olmuştur (Tülücü, 1991, s. 544). A'şâ, Arabistan yarımadasından Mezopotamya'ya kadar şiir yolculukları yapmış ve gittiği diyarlarda mahfiller kurmuştur. Ancak A'şâ'nın en büyük mahfili, Hîre kralı İyâs b. Kabîsa'nın sarayında, Hadramut meliki Kays b. Ma'dikerîb'in kasrında ve Yemâme hükümdarı Hevze b. Ali'nin sarayında olmuştur. O, aynı zamanda fırsat buldukça Ukâz mahfiline de katılmaktan geri durmamıştır. A'şâ'nın sevdiklerini medhiyeleriyle büyülediği söylenirken aynı zamanda eşya için de güzel şiirler yazdığı rivayet edilmektedir. Öyle ki elinde siyah yaşmaklar tutarak onları satmaya çalışan bir bayanı, iki beyitten oluşan bir methiye ile övmesi sonucunda satılamaz olan yaşmakların hemen satılmasına sebep olduğu söylenmektedir (Demirayak, 2019, s. 73).

A'şâ'nın mahfilinin en büyük müdavimleri arasında en-Nu'mân b. el-Munzir ve Hassân b. Sâbit yer almaktadır. Onun, sözü edilen şairlere bundan dolayı methiyeler söylediği bilinmektedir (Demirayak, 2019, s. 84). Nitekim A'şâ, sahip olduğu tecrübe ve kurduğu mahfillerle Arap şiirine büyük katkılar sunmuştur.

1.2.5. Hassân b. Sâbit'nin Mahfili

Hassân b. Sâbit, Medine'de (ö. 680) 562 yılında dünyaya gelmiş muhadram şairlerdendir. Asıl adı Hassân b. Sâbit el-Munzirî'l-Hazrecî'l-Ensârî olan şairin künyesi ise Ebû'l-Velîd'tir. Onun, Hz. Muhammed'e olan sevgisi ve peygamberi müşriklerin hicivlerine karşı şiirleriyle savunmasından dolayı "Nebi Şairi/Şâ'iru'n-nebi" lakabı aldığı da bilinmektedir (Elmalı, 1997, s. 340) Hassân, Medine'nin önde gelen kabilelerinden Hazrec oğullarındandır. Bu kabilenin Evs gibi komşu birtakım kabilelerle husumetli olması Hassân'ın kabilesini övmesi için bir sebep doğurmuştur.

Hassân da daha önce zikrettiğimiz pek çok şair gibi panayırlar kapsamında yapılan mahfillere katılmış aynı zamanda kendi mahfilini de icra etmiştir. Onun Nâbiga ve Lebîd'le yaptığı mahfiller çokça ilgi görmüştür (Bustânî, t.y., s. 15). Aynı zamanda o, Evs kabilesinden şair Kays b. al-Hâtim'le karşılıklı atışmlara imza attığı ve adına "Yavm ar-Rabî" dedikleri düellolarda da bulunmuştur. Hassân, en büyük mahfilini Gassanlıların sarayında inşa etmiş ve bu mahfil onun Ukâz mahfiline katılmadığı zamanlarda devam etmiştir. Onun bu mahfilinin oldukça kalabalık olduğu rivayet edilmektedir (Yılmaz, 1997, s. 200). Nitekim o, sahip olduğu muhadram kimliğiyle de Arap şiirine en çok katkı sağlayan Cahiliye dönemi şairleri arasında yer almaktadır.

Adlarını burada zikrettiğimiz Cahiliye dönemi şairleri, bireysel mahfiller kurmakla temayüz etmişlerdir. Malum olduğu üzere bu dönemde Kuss b. Sâ'ide (ö. 600), Kays b. el-Hâtim (ö. 620), Durayd b. es-Simmâ (ö. 630), 'Abdullah b. ez-Ziba'râ (ö. 671), 'Urve b. el-Verd (ö. 596), Hâris b. Hillize (ö. 580) gibi şair ve hatipler de Arap şiirinin inşasında ve mecrasını bulmasında büyük rol oynamışlardır. Ancak onların münferit icra ettikleri herhangi bir mahfile belgelerle ulaşamadığından burada sadece isimleri zikr edilmektedir.

Sonuç

İnsan doğası gereği diğer insanlarla iletişim kurmak zorundadır. Yaşamın devamlılığı için bir topluluk içerisinde yer almak, zorunlu ihtiyaçların başında gelir. Bundan dolayı Arap yarımadasında zor şartlar dahilinde hayatı idame ettirmeye çalışan Araplar, kabileler halinde yaşamışlardır. Ünsiyet bağıyla güçlenen bu birliktelikler; ticarî, sosyal ve edebî bazı kurumların oluşmasına da zemin hazırlamıştır. Bu bağlamda inşa edilen panayırlar, bölge insanının ticaret vasıtasıyla temel ihtiyaçlarını edinmelerine katkı sağlamıştır. Farklı yer ve zamanlarda kurulan panayırlar, aynı zamanda bu insanların edebî gereksinimlerine de cevap olmuştur. Zira buralarda icra edilen mahfillere iştirak eden şair ve hatipler, kabilelerinin büyüklüğünü ortaya koymak, şairliğinin eşsizliğine vurgu yapmak ve hükümdarlarını yüceltmek gibi çeşitli saiklerle katılmışlardır. Farklı diyarlardan ifade edilen gayeler çerçevesinde gelen şairler, hem mahfilin edebî birikimine katkı sağlamış hem de Arap Edebiyatında edebî tenkidin ilk temellerini atmışlardır. Dolayısıyla buralarda ilk kıvılcımı çakılan mahfiller Arap edebiyatında sonraki dönemlerde edebiyat salonları, forum, sempozyum ve divan gibi adlarla devamlılık arz etmiştir.

Cahiliye dönemi Arap edebiyatına bakıldığında mahfiller vasıtasıyla edebî değer taşıyan şiir ve hitapların ifade bulduğu görülmektedir. Dönemin şair ve hatipleri, panayırlar dahilinde mahfiller kurmakla iktifa etmemiş aynı zamanda bireysel mahfillerini de inşa etmişlerdir. Cahiliye dönemi mahfilleri, edebî kaynaşmanın sağlanması, dilsel özelliklerin paylaşılması ve en önemlisi de Arap dilinin güçlü bir üslup kazanarak geleceğe taşınması açısından büyük bir önem taşımaktadır. Ancak buralarda, sadece şiir ve hitabete yer verilmesi de sözlü ve yazılı anlatı sanatlarının kısıtlı olmasına neden olmuştur.

Cahiliye dönemi Arap coğrafyasının pek çok yerinde panayırlar kurulmasına rağmen hepsinde mahfiller kurulmamıştır. Bu durumun nedeni panayırın zaman ve kapsam açısından hem yeterli olmaması hem de bölge insanının edebiyata ve sanatlarına bakış açısından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla burada panayırlar kapsamında yapıldığı zikredilen mahfiller söz konusu hususiyetten dolayı temayüz etmektedir. Bu dönemde yapılan mahfillerde; mersiye, methiye ve fahr gibi çeşitli türdeki şiirlerin ifade edildiği görülmektedir. Oldukça zengin bir anlatım gücü kazanan Cahiliye dönemi şiiri, Kur'ân-ı Kerîm'in nazil olmasıyla daha da dikkat çekerek, Hz. Muhammed'in Kitab-ı Mubîn'in eşsizliğini ortaya koyması noktasında bir kıstas vazifesi üstlenmiştir. Öyle ki Hz. Muhammed'in, Kur'ân-ı Kerîm'in üslubuna başvurarak meydan okuması O'na indirilen kitabın Allah kelâmı olduğunun anlaşılmasına da katkı sağlamıştır. Ayrıca Cahiliye dönemindeki mahfillerde derlenen *Muallaka*'lar da Arap dilinin korunması ve günümüze taşınması noktasında son derece önem arz etmektedir.

Kaynakça

- Abdulazîz, A. (1943). es-Sâlûnâtu'l-edebîyye 'inde'l-'Arab. *el-Edîb*, 6, 8-9.
- Algül, H. (1997). Hadramut. *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)* (C. 15). TDV Yayınları.
- Anar, T. (2011). *Yeni Türk Edebiyatında Edebiyat Mahfilleri* [Doktora Tezi]. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Anar, T. (2013). Yeni Türk Edebiyatında Edebiyat Mahfilleri Üzerine Turgay Anar İle Söyleşi. *İdealkent*, 4(10).
- Azizova, E. (2012). Ukâz. *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)* (C. 42). TDV Yayınları.
- Bayram, E. (2023). *İslamî Dönem Edebî Mahfiller* (ss. 140-152). Demavend Yayınları.
- Bustânî, B. (t.y.). *Udebâu'l-'Arab fi'l-câhiliyye ve sadri'l-İslâm*. Dâru Mârûn Abût.
- Çetin, N. (1991). Arap. *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)* (C. 3). TDV Yayınları.
- Çetin, N., Sakallı, F., & Karataş, C. (2021). *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı*. İlbilge Yayıncılık-Akademik.
- Demirayak, K. (2019). *Arap Edebiyatı Tarihi-I Cahiliye Dönemi* (4. bs). Fenomen Yayınları.
- Derrâc, F. (t.y.). *En-Nâbîga ez-Zubyânî*. 22 Eylül 2022, <https://mufakeroon.com//p/النابغة-الذبياني>
- Durmuş, İ. (2019). Mühelhil B. Rebîa. *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)* (3. bs, C. 2). TDV Yayınları.
- Ebû Debhelî'l-Camhî. (t.y.). 07 Ekim 2022 http://gadir.free.fr/Ar/Edeb/kutub2/Mesahir/new/mashaher_shoara5/1133.htm
- Efendioğlu, M. (2020). Muhadramûn. *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)* (C. 30). TDV Yayınları.
- el-Ma'merî, T. (t.y.). *Esvâk 'Ummân el-Edebiyye kable'l-İslâm*. 25 Eylül 2022, <https://www.startimes.com/?t=25428631>
- Elmalı, H. (1997). Hassân b. Sâbit. İçinde *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)* (C. 16). TDV Yayınları.
- Ergin, A. Ş. (1997). Hansâ. *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)* (C. 16). TDV Yayınları.
- Fayda, M. (1993). Câhiliye. *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)* (C. 7). TDV Yayınları.
- Hâmid, A. S. (2016). *es-Sâlûnâtu'l-edebîyye fi'l-vatani'l-'arabiyye*. Mektebetu'l-Meşârik.
- Hamîdullah, M., & Aydınlı (çev.), A. (1980). Hz. Peygamber'in İslâm Öncesi Seyahatleri. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4, 327-345.
- İbn Manzûr, E.-F. M. b. M. (1993). *Lisânu'l-'Arab* (VI). Dâru Sâdir.
- Kahraman, A. (2003). Mahfil. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C. 27). TDV Yayınları.
- Kallek, C. (2007). Pazar. *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)* (C. 34). TDV Yayınları.
- Kehhâle, 'Umar Rızâ. (1959). *En-Nisâ fi 'alemeyyi'l-'Arab ve'l-İslâm*. Müessesetu'r-Risâle.
- Kemâl, N. (1988). Es-Sâlûnâtu'l-edebîyye. *el-Kâhira*, 84, 111-112.
- Sâid el-Efġânî. (2017). *Esvâku'l-'Arab fi'l-Câhiliyye ve'l-İslâm*. Dâru'l-'Arab li'd-dirâsât ve'n-neşr ve't-terceme.
- Sâlim Mevlût, E. K. (2021). es-Sâlûnâtu'l-edebîyye fi'l-vatani'l-'Arabiyye bidâyetuha ve neşâtihâ. *Meceletu'l-Kirdâs li'l-ulûmi'l-insâniyye ve't-tadbikiyye*, 14, 42-56.
- Sarıcık, M. (2013). Cahiliye Döneminde Arap Yarımadası Panayırıları. *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 31.
- Söylemez, M. (2015). Mahfuzât: Umân Sultanlığı ve Umân İbâdileri Üzerine. *İslami İlimler Dergisi*, 10(1), 187-204.
- Tülücü, S. (1991). A'sâ, Meymûn B. Kays. *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)* (C. 3). TDV Yayınları.

- Tülücü, S. (2006). Nâbîga ez-Zübyânî. *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)* (C. 32). TDV Yayınları.
- Yılmaz, İ. (1997). *Panayırklar ve Arap Dili ve Edebiyatının Gelişmesinde Oynadığı Rol* [Doktora Tezi]. Atatürk Üniveristesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı.
- Yusûf Ahmed, el-M. (1979). Esvâku'l-câhiliyye. *el-Beyân*, 164, 45-52.
- Zebîdî, M. M., & thk. Mecmûa mine'l-Muhakkıkîn. (t.y.). *Tâcu'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*. Dâru'l-Hidâye.